

ΑΓΓΕΛΟΣ Π. ΜΑΤΘΑΙΟΥ

Παρατηρήσεις εις έκδεδομένα Ἀττικά ψηφίσματα (10ο τεύχος)

Στὸ 10ο τεύχος τῶν *Παρατηρήσεων εις έκδεδομένα Ἀττικά ψηφίσματα* σχολιάζονται τὰ ψηφίσματα *IG II² 124* καὶ 148.

1. Ἡ ἔλλιπῶς σωζόμενη συνθήκη Ἀθηνῶν καὶ Καρύστου¹ *IG II² 124* ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία συναρμοζόμενα θραύσματα, τὰ ὅποια συνέδεσε ὁ U. Köhler, *Ath. Mitth.* 2 (1877) 210-212. Ἡ συνθήκη χρονολογεῖται ἀσφαλῶς στὸ ἔτος 357/6 π.Χ. ἀπὸ τὸν ἀναγραφόμενο στὸν 19ο στίχο ἐπώνυμο ἄρχοντα Ἀγαθοκλέα.

Δὲν θὰ ἀναφερθῶ στὰ ἱστορικὰ ζητήματα καὶ στὰ χρονολογικὰ προβλήματα, μὲ τὰ ὅποια συναρτᾶται ἡ ἐπιγραφή.² Ἡ συνθήκη συνδέεται μὲ τὶς σχέσεις τῶν Ἀθηνῶν μὲ τὶς πόλεις τῆς Εὐβοίας στὸ γενικώτερο πλαίσιο τοῦ λεγομένου Συμμαχικοῦ πολέμου, ὁ ὁποῖος ἐξέσπασε μετὰ τὴν ἀποστασία τῆς Χίου, τῆς Ρόδου, τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Κῶ ἀπὸ τὴν δευτέρη Ἀθηναϊκὴ Συμμαχία.

Σώζεται τὸ κατώτερο τμήμα τῆς συνθήκης, στὸ ὁποῖο ἀναγράφονται κυρίως, ἀλλὰ ὄχι μόνον, τυπκὰ πράγματα, τὰ τῆς ἀναγραφῆς καὶ ἰδρύσεως τῆς στήλης στὴν Ἀκρόπολη, τὰ τῆς ἀποστολῆς Ἀθηναίων γιὰ νὰ πάρουν τοὺς ὄρκους ἀπὸ τοὺς Καρυστίους, τὰ τοῦ ἐπαίνου τῶν πρέσβων τῶν Καρυστίων καὶ προσκλήσεως ἐπὶ ξένια στὸ πρυτανεῖον· τὰ τοῦ ἐπαίνου τοῦ Ἀθηναίου στρατηγοῦ καὶ τῶν πρέσβων πού ἐστάλησαν στὴν Κάρυστο καὶ τῆς προσκλήσεως τῶν ἐπὶ δεῖπνον στὸ πρυτανεῖον· τὰ περὶ τῆς καταβολῆς ἐφοδίων τόσο σὲ αὐτούς, ὅσο καὶ στοὺς πρέσβεις πού πήγαν στὴν Ἐρέτρια, τὴν Χαλκίδα καὶ τὴν Ἐστιαία, καθὼς καὶ σὲ ἐκείνους πού εἶχαν σταλῆ γιὰ τὴν σύναψη τῆς συμμαχίας. Ἡ μνεῖα τῶν ἀρχόντων τῶν Ἀθηνῶν πού θὰ ἔδιδαν τὸν ὄρκο ἔχει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, διότι γίνεται γνωστὸ ποιὲς ἀρχὲς θὰ ἔδιδαν τὸν ὄρκο ἐκ μέρους τῶν Ἀθηναίων καὶ ποιοὶ ἦσαν οἱ στρατηγοὶ πού ὀρκίσθησαν· ἀπὸ τοὺς ὁπῶ πού ἔδωσαν τὸν ὄρκο, τῶν πέντε τὰ ὀνόματα καὶ τὰ δημοτικὰ εἶναι ἀσφαλῆ.

Περὶ τὴν τῶρα στοὺς στίχους 3-7· τὸ παρατιθέμενο κείμενο εἶναι τῆς ἐκδόσεως τῶν *IG II²*:

Εὐχαριστῶ θερμῶς τὴν Γεωργία Μαλούχου, διότι μὲ περιέσωσε ἀπὸ ἀβλεψίαις καὶ ἐφρόντισε τὸ κείμενό μου· ἐπίσης τὸν Γιώργο Παπαδόπουλο, διότι ἐπεσήμανε τυπογραφικὰ ὀλισθήματα.

1. Ὅτι πρόκειται περὶ συνθήκης τῶν Ἀθηναίων μόνον μὲ τὴν Κάρυστο καὶ ὄχι μὲ τὶς Εὐβοϊκὲς ἐν γένει πόλεις, ὅπως ἐπιγράφεται στὸ λήμμα τῶν *IG II²*, ἐσημείωσε προσφυῶς ὁ D. Knoepfler στὸν τόμο *Les relations internationales. Actes du Colloque de Strasbourg, 15-17 juin 1993*, E. Frézouls - A. Jacquemin (ἐπιμ.), Paris 1995, 309-364 (*SEG* 45, 54 καὶ 1210), εἰδ. σελ. 335. Τὰ τῆς συνθήκης συζητᾶ στὶς σελ. 331-337.

2. Γιὰ τὰ ζητήματα βλ. M.N. Tod, *Greek Historical Inscriptions*, Oxford 1948, 153, σελ. 160-161 καὶ P.J. Rhodes - R. Osborne, *Greek Historical Inscriptions 403-323 BC*, Oxford 2003, 48, σελ. 240.

στοιχ. 45

[τὸ δὲ ἀργύριον δῶναι] εἰς τὴν [στήλην τὸν τα]-
 [μίαν ἐκ τῶν εἰς τὰ κατὰ ψηφίσματα] ἀναλ[ι]σκο[μένων· ἐλέσθ]-
 5 [αι δὲ πέντε ἄνδρας οἵτινες ἤξουσ]ι ἀποληφόμ[ενοι τὸς ὄρ]-
 [κος παρὰ τῶν Καρυστίων· ὁμόσαι δ' α]ὐτοῖς τὸς τ[αξιάρχος κ]-
 [αὶ τοὺς στρατηγούς καὶ τὴν βο]υλ[ή]ν·

Ἡ συμπλήρωση τοῦ Kirchner [ἐλέσθαι δὲ πέντε ἄνδρας] στηρίζεται σὲ χωρία ἄλλων Ἀττικῶν συνθηκῶν, τὰ ὁποῖα διαλαμβάνουν τὰ τῆς ἐκλογῆς ἀνδρῶν, γιὰ νὰ πάρουν τοὺς ὄρκους ἀπὸ ξένη συμβαλλόμενη πόλη ἢ ἡγεμόνα· πρβλ. τὴν συνθήκη πρὸς τοὺς Χίους (384/3 π.Χ.), *IG II² 34.29-31*: ἐλ[έ]σ[θαι] δὲ πέντε | ἄνδρας, οἵτι]νες πλεύ[σαντες ἐς Χίον ὀρ]κώσουσι τῆμ] πόλιν [τὴν Χίων]. ὅτι οἱ ἄνδρες αὐτοὶ ἐξελέγησαν ὡς πρέσβεις προκύπτει ἀσφαλῶς ἀπὸ τὴν ἀναγραφή τῶν ὀνομάτων τους ὑπὸ τὸν τίτλο [οἶδε ἠιρέθησαν πρ]έσβεις στοὺς στίχ. 35-38. Βλ. ἐπίσης τὴν συνθήκη πρὸς τὸν βασιλέα Ἀμύντα τῆς Μακεδονίας (370 π.Χ.), *IG II² 102.1-4*: [... ἄνδρ]ας, οἴτ]ινες ἀπολήφονται τ[ὸς] ὄρ[κος] παρὰ Ἀμύ]ντο καὶ Ἀλεξάνδρο κ[αὶ] ἐπιμελήσονται [τῆς ἀναγραφῆς καὶ | τῆ]ς στήλης· ὅτι πρόκειται περὶ πρέσβων προκύπτει ἀπὸ τοὺς στίχ. 10-12· καὶ τὴν συνθήκη πρὸς τοὺς Θεσσαλοὺς (361/0), *IG II² 116.20-26*: ὅπως δ' [ἄ]ν καὶ Θετταλοὶ ὁμόσωσι τῆι π[ι]λό]ει, ἐ[λ]έσθα[ι] τὸ]ν δῆμον πέντε ἄν[δρ]ας ἐ[ξ] Ἀθηναίων ἀ[π]ά[ν]των οἵτινες ἀφικόμενοι εἰς Θετταλία[ν] ἐξορκώ[σ]οσιν Ἀγέλαο[ν τ]ὸν ἄρχοντα καὶ τὸς [π]ολ[ε]μά[ρ]χος καὶ τὸς ἰ[π]πάρχος καὶ τὸς ἰππέ[α]ς καὶ τὸς ἱερ]ο[μ]ήμονας | καὶ τοὺς ἄλλο[ς] ἄρχοντας ὁπόσοι ὑπέ[ρ] τὸ κοινὸ τὸ Θε[τ]ταλῶν ἄρχοσ[ι]ν τόνδε τὸν ὄρκον.

Κατὰ κανόνα οἱ ἀποστελλόμενοι ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, γιὰ νὰ πάρουν τοὺς ὄρκους ἀπὸ τὶς πόλεις ἢ τοὺς ἡγεμόνες, πρὸς τοὺς ὁποίους ἢ πόλεις τῶν Ἀθηνῶν συνήπτε συνθήκη, ἦσαν πρέσβεις, τοὺς ὁποίους ἐξέλεγε ἐπὶ τούτου ὁ δῆμος, βλ. τὰ δύο πρῶτα χωρία πού παρέθεσα ἀνωτέρω καὶ ἐπίσης τὰ ἐξῆς: συνθήκη πρὸς τοὺς Ἑρετριεῖς (394/3), *IG II² 16.10-13*: [ἐλέσθαι δὲ πρ]έσβεις αὐτίκα μάλ[α] τῆ[ν] β[ο]υλήν δέκα ἄνδρ]ας, πέντε μὲν ἐκ τῆς βο[υ]λή[ς], πέντε δὲ ἐξ ἰδι]ωτῶν, οἵτινες ἀπο[λ]ήφονται τοὺς ὄρκους πα]ρὰ Ἑρετ[ρ]ιέω[ν - -]. Πρὸς τὸν Διονύσιο, τὸν ἄρχοντα τῆς Σικελίας (372/1 ἢ 368/7), *IG II² 105.34-40*: [ὁμόσαι] δὲ Διο]νύσιον καὶ τοῦ[ς] ἄρχοντας καὶ τὴν | βουλήν] τῶν Συρακοσί[ων καὶ στρατηγούς κ]αὶ τριη]ράρχους· ὁμνύ[ναι] δὲ τὸν νόμιμον ὄρ]κον ἐκ]ατέρους· τοῦ[ς] δὲ ὄρκος ἀπολαβεῖν | Ἀθηναί]ων τὸς πρέσβ[εις] τὸς πεμφθέντας ἐ[ς] Σικελί]αν. Δημ. *περὶ τοῦ στεφ.* (18) 25: ἐγὼ μὲν τοῖνυν ἔγραφα βουλευῶν ἀποπλεῖν τὴν ταχίστην τοὺς πρέσβεις ἐπὶ τοὺς τόπους ἐν οἷς ἂν ὄντα Φίλιππον πυνθάνωνται, καὶ τοὺς ὄρκους ἀπολαμβάνειν· οὗτοι δ' οὐδὲ γράψαντος ἐμοῦ ταῦτα ποιεῖν ἠθέλησαν. Τοῦ αὐτοῦ *κατ' Ἀριστοκρ.* (23) 172: καὶ ψηφίζεσθε ψηφίσμα Γλαύκωνος εἰπόντος ἐλέσθαι πρέσβεις δέκ' ἄνδρας ἐξ ὑμῶν αὐτῶν, τούτους δέ, ἂν μὲν ἐμμένῃ ταῖς πρὸς Ἀθηνόδωρον συνθήκαις, ὀρκίσαι πάλιν αὐτόν, εἰ δὲ μή, παρὰ μὲν τοῖν δυοῖν βασιλείων ἀπολαβεῖν τοὺς ὄρκους, πρὸς δ' ἐκεῖνον ὅπως πολεμήσετε βουλεύεσθαι.

Ἐφ' ὅσον στοὺς στίχους 10-12 τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν ψηφίσματος *IG II² 124* ἐπαινοῦνται οἱ Ἀθηναῖοι πρέσβεις πού ἐστάλησαν στὴν Κάρυστο, ἢ ἀπόφαση περὶ ἐκλογῆς ἀνδρῶν ἀφοροῦσε

σὲ πρέσβεις. Κατὰ ταῦτα ἡ συμπλήρωση [ἔλεσθ]αι δὲ πέντε ἄνδρας] εὐσταθεῖ μὲν, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἡ μόνη (βλ. κατωτέρω).

Προβλήματα παρέχει ἡ συμπλήρωση τοῦ ρήματος [ἦξουσ]ι. Ἡ σημασία τοῦ ρήματος ἦκω εἶναι *ἔρχομαι*, φθάνω, βλ. LSJ⁹, s.v., πρβλ. Δημ. *περὶ τῶν ἐν Χερσον.* (8) 16: καὶ μὴν οὐδ' ἐκεῖνό γε δῆλόν ἐστιν ἡμῖν, ὡς ἐπὶ Χερρόνησον οὐχ ἦξει (sc. Φίλιππος). Ἀνδ. *περὶ τῆς ἑαυτοῦ καθόδου* (2) 21: αἱ μέλλουσαι νῆες ἦδη σιταγωγοὶ καταπλεῖν εἰς τὸν Πειραιᾶ εἰσιν ὑμῖν τέτταρες καὶ δέκα, αἱ δὲ λοιπαὶ τῶν ἐκ Κύπρου ἀναχθεισῶν ἦξουσιν ἀθρόαι οὐ πολὺ ὕστερον.

Στὰ Αττικά ψηφίσματα, ἀλλὰ καὶ στοὺς συγγραφεῖς, χρησιμοποιεῖται συχνότατα γιὰ τοὺς ξένους πρέσβεις ἢ ἀπεσταλμένους ποὺ ἔρχονται στὴν πόλη τῶν Ἀθηνῶν, βλ. λ.χ. Δημ. *περὶ Ἄλону.* (7) 19: ἐν γὰρ τῇ αὐτῇ ἐκκλησίᾳ καὶ οἱ πρέσβεις ὑμῖν οἱ παρ' ἐκεῖνου ἦκοντες διελέγοντο καὶ τὸ ψηφίσμα ἐγράφη. Δημ. *περὶ τῆς παραπρ.* (19) 111: Οὐ τοίνυν ἐκ τούτων μόνον δῆλός ἐσθ' ὅτι χρημάτων ἅπαντ' εἶπεν ἐκεῖνα· ἀλλ' ἦκον ὡς ὑμᾶς ἔναγχος Θετταλοὶ καὶ Φιλίππου πρέσβεις μετ' αὐτῶν, ἀξιοῦντες ὑμᾶς Φίλιππον Ἀμφικτύον' εἶναι ψηφισασθαι. Ὑπερείδου *κατὰ Δημοσθένους* fr. 4.15-27: τὰ δ' ἐν Πελοποννήσῳ καὶ τῇ ἄλλῃ Ἑλλάδι οὕτως ἔχοντα κατέλαβεν ὑπὸ τῆς ἀφίξεως τῆς Νικάνορος καὶ τῶν ἐπιταγμάτων ὧν ἦκεν φέρων παρ' Ἀλεξάνδρου περὶ τε τῶν φυγάδων καὶ περὶ τοῦ τοὺς κοινούς συλλόγους Ἀχαιῶν τε καὶ Ἀρκά[δ]ων καὶ [B]οι[ω]τῶ[ν].

Στοὺς ρήτορες χρησιμοποιεῖται ἐπίσης γιὰ τοὺς Ἀθηναίους στρατηγούς, πρέσβεις ἢ ἐν γένει Ἀθηναίους ἐπιτετραμμένους ἢ Ἀθηναϊκὴ στρατιωτικὴ δύναμη ποὺ φθάνει σὲ ἓνα ξένο τόπο, βλ. λ.χ. Δημ. *κατ' Ἀριστοκρ.* (23) 163: ...τῶν δὲ πραγμάτων κύριος διὰ τὴν παρουσίαν καὶ τὸ δύναμιν ἔχειν ὁ Χαρίδημος ἐγεγόνει, ἦκε δὲ Κηφισόδοτος στρατηγῶν... αὐτόθι 176: Ταῦτα τοίνυν γράψας καὶ συνθέμενος, καὶ τὸν ὄρκον ὃν ἠκούσαθ' ὑμεῖς ὁμόσας, ἐπειδὴ τὴν μὲν Ἀθηνοδώρου δύναμιν διαφειμένην εἶδεν, μιᾶ δὲ μόνον τριήρει Χαβρίαν ἦκοντα, οὔτε τὸν Ἰφιάδου παρέδωκεν υἷον [ὑμῖν] οὐτ' ἄλλ' οὐδὲν ὧν ὤμοσ' ἐποίησεν. Λυσ. *ἐπιτάφ.* 22: προθύμως γὰρ τοῖς ἀδικουμένοις ἦξουσι βοηθήσοντες· κάποτε καὶ ἀπὸ ξένο τόπο στὴν πόλη τῶν Ἀθηνῶν, Δημ. *περὶ τοῦ στεφ.* (18) 169: Ἐσπέρα μὲν γὰρ ἦν, ἦκε δ' ἀγγέλλων τις ὡς τοὺς πρυτάνεις ὡς Ἑλάτεια κατείληπται. Δημ. *περὶ τῆς παραπρ.* (19) 169: τῇ τετράδι φθίνοντος ἠκκλησιάζετε μὲν τόθ' ὑμεῖς ἐν Πειραιεῖ περὶ τῶν ἐν τοῖς νεωρίοις, ἦκε δὲ Δερκύλος ἐκ Χαλκίδος καὶ ἀπήγγελλεν ὑμῖν ὅτι πάντα τὰ πράγματ' ἐγκεχείρικε Θηβαίοις ὁ Φίλιππος· ἀλλὰ καὶ μέσα στὴν ἴδια τὴν πόλη, βλ. Αἰσχ. *ἐπιστολ.* 10.3: Ἐν δὴ ταῖς ἄλλαις Καλλιρρῶ ὄνομα παρθένος μεγάλη, πατρός δὲ οὐ τῶν ἐπιφανῶν, ἐπὶ τὸν ποταμὸν ἦκε λουσομένη.

Τὰ ἐκτεθέντα ὑποδεικνύουν ὅτι ἡ συμπλήρωση τοῦ ρήματος δὲν εὐσταθεῖ. Πρέπει ὅμως νὰ τονισθῇ ὅτι ὁ Kirchner ὀρθῶς ἔκρινε ὅτι οἱ ἐκ συμπληρώσεως ἄρχοντες τῶν στίχ. 6-7 εἶναι τῶν Καρυστίων, καὶ κατὰ συνέπειαν ὅτι θὰ ὀρκίζονταν στοὺς ἀπεσταλμένους τῶν Ἀθηναίων, οἱ ὅποιοι δηλοῦνται διὰ τῆς ἐπαναληπτικῆς ἀντωνυμίας [α]ὐτοῖς.

Ὁ G. Klaffenbach³ υιοθέτησε τὸ κείμενο τῶν IG, ἀλλὰ ἐπρότεινε τὴν ἐξῆς συμπλήρωση στοὺς στίχ. 6-7:

ἀναλ[ι]σκο[μένων· ἐλέσθ]-

5 [αι δὲ πέντε ἄνδρας οἵτινες ἤξουσ]ι ἀποληψόμενοι τὸς ὄρ]-
[κος παρὰ τῶν Καρυστίων· ὁμόσαι δ' α]ύτοῖς τὸς τ[ε στρατηγὸ]-
[ς τὸς Ἀθήνησι ὄντας καὶ τὴν βο]υλ[ή]ν·

Ἡ συμπλήρωση τὸς τ[ε στρατηγὸ]ς τὸς Ἀθήνησι ὄντας], ὑποβάλλει τὴν σκέψη ὅτι ὁ Klaffenbach θεωροῦσε πὼς οἱ ἀρχεῖς τῶν στίχ. 6-7 ποὺ θὰ ἔδιδαν τὸν ὄρκο εἶναι τῶν Ἀθηναίων. Ἐπειδὴ δὲν ἐμφανίζονται ταξίαρχοι στοὺς στίχ. 19-23, ὅπου ἀναγράφονται οἱ ἀρχόντες τῶν Ἀθηναίων ποὺ ὀρκίσθηκαν, ἡ προταθεῖσα συμπλήρωση ἀντικατέστησε τὴν ὑπάρχουσα τ[αξιάρχος], τὴν ὁποία εἶχε προτείνει ὁ R. von Scala, *Die Staatsverträge des Altertums*, Leipzig 1898, 181, καὶ ἀκολούθησαν οἱ μεταγενέστεροι ἐκδότες τῆς συνθήκης. Τὴν συμπλήρωση τοῦ Klaffenbach υιοθέτησαν ὁ D. Knoepfler καὶ οἱ Rhodes – Osborne, *GHI* 48. Ὁ Knoepfler⁴ ἐπρότεινε δύο μικρὲς ἀλλαγές στὶς συμπληρώσεις:⁵

ἀναλ[ι]σκο[μένων· ἐλέσθ]-

5 [αι δὲ πέντε ἄνδρας οἵτινες ἤξουσ]ι ἀποληψόμενοι τὸς ὄρ]-
[κους παρὰ Καρυστίων· ὁμόσαι δὲ το]ύτοῖς τὸς τ[ε στρατηγὸ]-
[ς τὸς Ἀθήνησι ὄντας καὶ τὴν βο]υλ[ή]ν·

Στὸν 6ο στίχο πρότεινε τὴν συμπλήρωση τοῦ ἐθνικοῦ Καρυστίων χωρὶς τὸ ὀριστικὸ ἄρθρο καὶ ἀντὶ τῆς ἐπαναληπτικῆς ἀντωνυμίας [α]ύτοῖς συμπλήρωσε τὴν δεικτικὴ [το]ύτοῖς⁶ κατὰ τὴν ἐρμηνεία του ὑπὸ τὴν δεικτικὴ ἀντωνυμία νοοῦνται οἱ Καρύστιοι.

Προτείνω τὴν συμπλήρωση (βεβαίως στὸ app. cr.) στὸν 5ο στίχο τῆς λέξεως [πρέσβες] καὶ τοῦ ἀπαρεμφάτου [πέμψα]· τὸ ἀπαρέμφατο εἶχαν συμπληρώσει οἱ H. L. Hicks καὶ G. F. Hill, *A Manual of Greek Historical Inscriptions*, (Rev. Ed.) Oxford 1901, 128.

5 [... πρέσβες δ' εἰς Κάρυστον πέμψα]ι ἀποληψο[μένος τοὺς ὄ]-
[ρκους]

Τὸ ρῆμα πέμπειν χρησιμοποιεῖται συχνὰ γιὰ τὴν ἀποστολὴ πρέσβεων, καὶ μάλιστα καὶ ἐκείνων ποὺ ἐντέλλονται νὰ πάρουν τοὺς ὄρκους (ἀπολαμβάνειν τοὺς ὄρκους) ἀπὸ τὰ συμβαλλόμενα πρὸς τοὺς Ἀθηναίους μέλη κατὰ τὴν σύναψη συνθηκῶν (βλ. ἀνωτέρω τὰ σχετικὰ χωρία τοῦ Δημ. *περὶ τοῦ στεφ.* (18) 25 καὶ *κατ' Ἀριστοκρ.* (23) 172). Εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ

3. *Deutsche Literatur Zeitung* 69 (1948) 501-502.

4. Ὁ.π. (σημ. 1), 335.

5. Τὶς τροποποιήσεις τοῦ Knoepfler ἀκολούθησαν οἱ Rhodes καὶ Osborne, *GHI* 48.

6. Ὅμοια χρῆσις (ὡς ἐπαναληπτικῆς) τῆς δεικτικῆς ἀντωνυμίας ἐμφανίζεται, σπανίως ὅμως, καθ' ὅσον ἐστάθη δυνατόν νὰ ἐλέγξω, καὶ σὲ ἄλλα ψηφίσματα, βλ. λ.χ. IG II² 43.46-50: ἐὰν δέ τις ἴ[η] ἐπὶ πολέμῳ ἐπὶ τ[ὸ]ς ποιησαμένος | τὴν συμμαχίαν ἢ κατὰ γ[ῆ]ν ἢ κατὰ θάλατταν, βοηθεῖν Ἀθηναῖος καὶ τὸς συμμαχος | τούτοις..., 112.29-34: καὶ ἐὰν [τις ἴ]η ἐπὶ ταύτας τὰς πόλεις ἢ τὸν] | δῆμον καταλύει τὸν Φλειασίων ἢ ἐὰν τὴν πολιτείαν τὴν Ἀχαιῶν ἢ τ[ὴν Ἀρκάδων ἢ τὴν Ἡλείων καταλύει ἢ] | μεθιστήι ἢ φυγα[δεύει] τινάς, βοηθεῖν Ἀθηναῖος τ[ο]ούτοις παντὶ σθ[έ]νει καθότι ἂν ἐπαγγέλωσιν οἱ ἀ]δικούμενοι κατ[ὰ τὸ δυνατόν].

συνθήκες δὲν ἴσχυαν, δηλαδή τὰ συμβαλλόμενα μέλη δὲν ἐδεσμεύοντο ἀπὸ τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης, ἐὰν δὲν ἐδίδοντο ἀμοιβαίως οἱ ὅρκοι.⁷

Στὸ κείμενο τῆς συνθήκης μὲ τοὺς Καρυστίους ὁ δῆμος ἀποφασίζει νὰ στείλῃ πρέσβεις στὴν Κάρυστο, γιὰ νὰ πάρουν τοὺς ὅρκους ἀπὸ τὶς ἀρχές τῶν Καρυστίων. Οἱ ἄρχοντες τῶν Καρυστίων, οἱ ὁποῖοι ἔπρεπε νὰ ὀρκισθοῦν στοὺς Ἀθηναίους πρέσβεις, –νοοῦνται διὰ τῆς ἐπαναληπτικῆς ἀντωνυμίας [α]ὕτοῖς–, ἀναγράφονται στοὺς στίχους 6-7, εἶναι οἱ στρατηγοί, οἱ ταξίαρχοι καὶ ἡ βουλή τῆς Κάρυστου.

Ἀκολούθως προτείνω τὶς ἐξῆς συμπληρώσεις. Σημειῶνω προηγουμένως ὅτι ἡ αὐτοψία τοῦ λίθου ἐκτὸς τῶν ἄλλων μικροδιαφορῶν ἔδειξε ὅτι στὸ τέλος τοῦ 6ου στίχου, σώζεται τὸ κατώτερο τμήμα καθέτου κεραίας γραμματος, τὸ ὁποῖο θὰ ἀνήκῃ στὸ ρῶ τῆς λέξεως στρ[ατηγούς]: παρατηρεῖται δηλαδή ἀπλογραφία.⁸

στοιχ. 45

[τὸ δὲ ἀργύριον δῶναι] εἰς τὴν σ[τήλην τὸν τα]-
 [μίαν ἐκ τῶν εἰς τὰ κατὰ ψηφίσματα] ἀναλ[ι]σκομ[ένων τῶι δῆ]-
 5 [μωι· πρέσβεις δ' εἰς Κάρυστον πέμψα]ι ἀποληψομ[ένος τοὺς ὅ]-
 [ρκους παρὰ Καρυστίων· ὁμόσαι δὲ α]ὕτοῖς τὸστρ[ατηγούς κ]-
 [αὶ τοὺς ταξίαρχους καὶ τὴν βο]υλ[ή]ν·

4 [ἐκ τῶν εἰς τὰ κατὰ ψηφίσματα] ἀναλ[ι]σκομ[ένων τῶι δῆ|μωι]· ἡ μετοχὴ ἀναλίσκομένων μπορεῖ νὰ συνοδεύεται ἀπὸ τὴν δοτικὴν χαριστικὴν τῶι δῆμωι, ὅπως στὴν υἰοθετούμενη συμπλήρωση, πρβλ. *IG II² 124.14, 109 b.29, 149.23, 189.5-6, 196.10-11, κλπ.*, ἢ ὄχι, πρβλ. *IG II² 111.26-27, 133.20, 221.8, κλπ.*⁹

5-7 Ἐγγραψα ἤδη ὅτι ὁ δῆμος ἀποφασίζει νὰ στείλῃ πρέσβεις στὴν Κάρυστο, γιὰ νὰ πάρουν τοὺς ὅρκους ἀπὸ τὶς ἀρχές τῶν Καρυστίων. Στὸ σωζόμενο δηλαδή τμήμα τῆς συνθήκης δὲν ἐμφανίζονται τὰ ἀφορῶντα στὸν ὅρκο, τὸν ὁποῖο οἱ Ἀθηναῖοι ἔπρεπε νὰ δώσουν στοὺς ἐκπροσώπους (πρέσβεις) τῶν Καρυστίων, παρὰ τὸ ὅτι στὸ τέλος τοῦ κειμένου (στίχ. 19-23) ἀναγράφονται οἱ ἀρχές τῶν Ἀθηναίων πὺ ὀρκίσθησαν. Ὅμοια ἀκριβῶς περίπτωση παρουσιάζεται καὶ στὴν ἀποσπασματικῶς σωζόμενη συνθήκη τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὸν βασιλέα Ἀμύντα τῆς Μακεδονίας, *IG II² 102.1-3 καὶ 17-19.*¹⁰ Ἡ σχετικὴ ἀπόφαση θὰ βρισκόταν ὑψηλότερα στὸ κείμενο τῶν δύο συνθηκῶν, ὅπως πιστεύω, στηριζόμενος σὲ ἄλλες Ἀττικῆς συνθήκες, ὅπου ἀναγράφονται τὰ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν ὀρκῶν καὶ τῶν δύο συμβαλλομένων μελῶν, βλ. *IG II² 16 b.3-7* (τὰ τῆς ἀποστολῆς Ἀθηναίων, γιὰ νὰ πάρουν τοὺς ὅρκους ἀπὸ τοὺς

7. Ὁ Δημοσθένης (*περὶ τοῦ στεφάνου* 25-27 καὶ 32) ἀπέδιδε τὴν κατάληψη τῆς Θράκης ἀπὸ τὸν Φίλιππο στὴν καθυστέρηση τῶν Ἀθηναίων πρέσβειων νὰ πλεύσουν στὴν Μακεδονία, γιὰ νὰ πάρουν τοὺς ὅρκους ἀπὸ τὸν βασιλέα, καὶ ἀφ' ἑτέρου στὴν σκόπημη καθυστέρηση ἐκείνου νὰ συναντήσῃ τοὺς πρέσβεις, γιὰ νὰ ὀρκισθῇ.

8. Γιὰ τὸ φαινόμενο βλ. L. Thraette, *The Grammar of Attic Inscriptions. I. Phonology*, Berlin 1980, 576-578. Ὅμοια περίπτωσις πρὸς αὐτὴν τοῦ 7ου στίχου βλ. *IG I³ 118.33-34*: τὸστ[ι][ρ]ατε<γ>ός, καὶ *SEG 22, 274.38*: τ[ο]ὕστρατηγού[ς].

9. Ἡ δευτέρη ἐκδοχὴ ἔχει ἐπιλεγῆ ἀπὸ τὸν Kirchner στὴν ἔκδοσι τῆς συνθήκης τῶν Καρυστίων (*IG II² 124*).

10. Στὸν 1ο στοιχο τῶν στίχ. 17-19(;) θὰ ἦσαν ἀναγεγραμμένοι, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τοὺς ἰπάρχους οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγοὶ πὺ ὀρκίσθησαν. Θέτω ἐρωτηματικὸ παρὰ τὸν στίχ. 19, διότι δὲν μπορεῖ νὰ εἰπῆ κανεὶς μετὰ ἐὰν ἀκολουθοῦσαν καὶ ἄλλα ὀνόματα στρατηγῶν ἢ ἦσαν Ἀθηναῖοι ταξίαρχοι ἀναγεγραμμένοι ἢ δύο ἀκόμη Μακεδόνες.

Ἐρετριεῖς στοὺς στίχ. 10-13)· 34.26-29 (τὰ τῆς ἀποστολῆς Ἀθηναίων, γιὰ νὰ πάρουν τοὺς ὄρκους ἀπὸ τοὺς Χίους στοὺς στίχ. 29-31)· 42.16-22.¹¹ 44.13-14· 96.15-17 καὶ 18-20· 112.37-40· 116.14-16 (ὄρκος τῶν Ἀθηναίων), 20-26 (τὰ τῆς ἀποστολῆς Ἀθηναίων, γιὰ νὰ πάρουν τοὺς ὄρκους ἀπὸ τοὺς Θεσσαλοὺς), 29-31 (περὶ ὄρκου τῶν Θεσσαλῶν πρέσβων)· 148.1-6 (βλ. κατωτ.)· 230.3-5 (περὶ τοῦ ὄρκου τῶν Ἐρετριέων), 12-16 (τὰ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν ὄρκων τῶν δύο συμβαλλομένων μερῶν), κλπ.

2. Τῆς συνθήκης τῶν Ἀθηναίων μὲ τοὺς Λοκροὺς *IG II² 148* σώζεται τὸ κατώτερο τμήμα καὶ μάλιστα ἐλλιπῶς. Ἡ χρονολόγησή της στὸ ἔτος 356/5 ἀπὸ τὸν U. Köhler στηρίζεται στὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων καὶ στὴν σύνδεσή της μὲ τὴν ἑναρξὴ τοῦ Φωκικοῦ πολέμου (356 π.Χ.).

Ἀκολούθως συζητῶ τοὺς στίχους 1-4. Παραθέτω τὸ κείμενο κατὰ τὴν ἔκδοση τῶν *IG II²*:

στοιχ. 30

 [ὁμόσαι τὴν βο]λ[ὴν καὶ] τ[οὺς στρατηγός]
 [καὶ τοὺς ἵππ]άρχ[ο]ς καὶ το[ὺς ταξιάρχο]-
 [υς κα]ὶ τ[οὺς] φυλά[ρ]χος, ὅπως ἄ[ν ὁμόσωσι]
 [ὡς τάχ]ιστα οἱ Λοκροὶ καὶ ὤσ[ιν ἐν τῆι σ]-
 5 [υμμα]χίαι κατὰ τοὺς ὄρκος καὶ τ[ὰς συν]-
 [θήκ]ας.

Suppl. Koehler (*IG II 90*). || 1 [τὴν βο]λ[ὴν] Heydemann, Krech. || 3 fin. Dittenberger.

Οἱ ἀναγραφόμενοι στοὺς στίχ. 1-3 ἄρχοντες ποὺ θὰ ὀρκισθοῦν εἶναι τῶν Λοκρῶν, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν τελικὴ πρόταση [ὅπως ἂν ὁμόσωσι | ὡς τάχ]ιστα οἱ Λοκροί· ἡ συμπλήρωση τοῦ ρήματος εἶναι ἀσφαλῆς, πρβλ. *IG II² 116.20-26* (βλ. τὸ κείμενο ἀνωτ. στὴν σελ. 104), *IG I³ 40.19-20*: ἡόπος δ' ἂν [ὁ]μόσοσιν ἡάπαντες, ἐπιμελ|όσθον ἡοι στ[ρ]ατεγοί· ἡ φράση ἀφορᾶ στὸν ὄρκο τῶν Ἀθηναίων.

Τὰ δύο χωρία, ἀλλὰ καὶ οἱ στίχοι 6-7 τῆς συνθήκης Ἀθηναίων καὶ Καρουστίων *IG II² 124*, τὴν ὁποία μόλις ἐσχολίασα, ὑποδεικνύουν ὅτι ἡ συμπλήρωση τοῦ 1ου στίχου τῆς συνθήκης τῶν Λοκρῶν δὲν εὐσταθεῖ.

Κατὰ τὰ παρατεθέντα δύο εἶναι οἱ πλέον πιθανὲς συμπληρώσεις (τὸ κείμενο δίδεται κατόπιν αὐτοψίας):

[- - - - - ὁμόσαι δέ]
 2 [αὐτοῖς τὴν βο]λ[ὴν καὶ] τ[οὺς στρατηγός], κλπ.

πρβλ. τοὺς στίχ. 5-6 τῆς συνθήκης *IG II² 124* κατὰ τὶς προτεινόμενες συμπληρώσεις μου.

11. Στοὺς στίχ. 11-16 ἐμφανίζεται νὰ ὀρκίζεται καὶ ἡ εὐρισκόμενη στὴν πόλη τῶν Ἀθηνῶν πρεσβεία τῶν Μηθυμναίων στοὺς συνέδρους τῶν συμμάχων καὶ στοὺς Ἀθηναίους στρατηγοὺς καὶ στοὺς ἱπάρχους. Εἶναι ἐμφανὲς ὅτι ὁ ὄρκος τῶν ἐκπροσώπων τῶν Μηθυμναίων δίδεται στὰ πλαίσια τῆς συμμαχίας.

Ἦ

[- - - - - ἐλέσθαι τὸν δῆμο]-

[ν πέντε ἄνδρας ἐξ Ἀθηναίων ἀπάντων ο]-

[ἴτινες ἀφικόμενοι εἰς Λοκρίδα ἐξορ]-

[κώσοσι τὴν βο]λ[ὴν καὶ] τ[οὺς στρατηγός], κλπ.

πρβλ. τοὺς στίχ. 20-23 τῆς συνθήκης πρὸς τοὺς Θεσσαλοὺς IG II² 116.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

Ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν ὄρκων στὶς συνθήκες τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. κατὰ κανόνα δηλοῦται μὲ τὰ ρήματα διδόναι καὶ ἀποδιδόναι ὄρκους γιὰ τοὺς ἐκπροσώπους πόλεως ἢ ἡγεμόνος πὺ ὀρκίζονται καὶ λαμβάνειν ἢ ἀπολαμβάνειν τοὺς ὄρκους γιὰ τοὺς ἀπεσταλμένους πόλεως ἢ ἡγεμόνος, στοὺς ὁποίους ὀρκίζονται οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ ἄλλου συμβαλλομένου μέρους.

Παραθέτω ὀλίγα σχετικὰ χωρία· 1. τοῦ ζεύγους¹² διδόναι καὶ λαμβάνειν ὄρκους· Ξεν. Ἑλλ. 1, 3.6: οἱ δὲ λοιποὶ στρατηγοὶ συνεχώρησαν πρὸς Φαρνάβαζον ὑπὲρ Καλχηδόνας εἴκοσι τάλαντα δοῦναι Ἀθηναίοις Φαρνάβαζον καὶ ὡς βασιλέα πρέσβεις Ἀθηναίων ἀναγαγεῖν, καὶ ὄρκους ἔδοσαν καὶ ἔλαβον παρὰ Φαρναβάζου ὑποτελεῖν τὸν φόρον Καλχηδονίου Ἀθηναίοις ὅσονπερ εἰώθεσαν... Δημ. *περὶ τοῦ στεφ.* (18) 29: πρέσβεις ἐλέσθαι ἐκ πάντων Ἀθηναίων ἤδη πέντε, τοὺς δὲ χειροτονηθέντας ἀποδημεῖν μηδεμίαν ὑπερβολὴν ποιουμένους, ὅπου ἂν ὄντας πυνθάνωνται τὸν Φίλιππον, καὶ τοὺς ὄρκους λαβεῖν τε παρ' αὐτοῦ καὶ δοῦναι τὴν ταχίστην ἐπὶ ταῖς ὠμολογημέναις συνθήκαις αὐτῶ πρὸς τὸν Ἀθηναίων δῆμον.

2. τοῦ ζεύγους ἀποδιδόναι καὶ ἀπολαμβάνειν ὄρκους· Αἰσχ. *περὶ τῆς παραπρ.* 98: οὔτε γὰρ τὸ ψήφισμα τοῦθ' ἡμῖν προσέταττεν, ἀλλ' ἀπολαβεῖν μόνον τοὺς ὄρκους καὶ ἄλλ' ἄττα· 101: Ὡς δ' ἦμεν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ συνήλθομεν εἰς ταῦτόν καὶ Φίλιππον ἐκ Θράκης παρόντα κατελήφεμεν, ἀνεγνώσθη μὲν τὸ ψήφισμα καθ' ὃ ἐπρεσβεύομεν, καὶ τὰ προστεταγμένα ἡμῖν πρὸς τῶ τοὺς ὄρκους ἀπολαβεῖν συνηριθμούμεθα· Δημ. *περὶ τοῦ στεφ.* (18) 26: ὁ δὲ (sc. Φίλιππος) τοῦτ' ἐκ παντὸς τοῦ χρόνου μάλιστ' ἐπραγματεύετο, νομίζων, ὅπερ ἦν ἀληθές, ὅσα τῆς πόλεως προλάβοι πρὸ τοῦ τοὺς ὄρκους ἀποδοῦναι, πάντα ταῦτα βεβαίως ἔξειν· *περὶ τῆς παραπρ.* (19) 181: νῦν δ' ὁ τι ἂν μὴ καθ' ἡμέραν ὑμᾶς ἐνοχλῆ καὶ παρόν λυπῆ, παρορᾶτε, εἶτα τὴν ἄλλως ἐνταῦθα ψηφίζεσθε, «ἀποδοῦναι δὲ καὶ Κερσοβλέπτῃ Φίλιππον τοὺς ὄρκους», «μὴ μετέχειν δὲ τῶν ἐν Ἀμφικτύοσιν»... 318: εἰ μὲν γὰρ προσδέξαιτο Φωκέας συμμάχους καὶ μεθ' ὑμῶν τοὺς ὄρκους αὐτοῖς ἀποδοῖη, τοὺς πρὸς Θετταλοὺς καὶ Θηβαίους ὄρκους παραβαίνειν εὐθύς ἀναγκαῖον ἦν. Αἰσχ. *περὶ τῆς παραπρ.* 83: Ἐν δὲ ταύτῃ τῇ ἐκκλησίᾳ Κριτόβουλος ὁ

12. Πρβλ. καὶ τὸ ἀκόλουθο χωρίο, στὸ ὁποῖο ἐμφανίζεται μόνον τὸ ρῆμα διδόναι, Ξεν. *Κύρ. παιδ.* 5, 1.22: οὐ γὰρ δὴ αὐτὸς γε ἄπειμι, ἀλλὰ καὶ Ὑρκανίους τοὺς ὄρκους καὶ τὰς δεξιὰς, ἃς ἔδωκα, ἐμπεδώσω καὶ οὔποτε τούτους προδιδοὺς ἀλώσομαι...

Λαμψακηνός εἶπε παρελθὼν ὅτι πέμπειε μὲν αὐτὸν Κερσοβλέπτης, ἀξιοίη δὲ ἀποδοῦναι τοὺς ὄρκους τοῖς Φιλίππου πρέσβεσι, καὶ συναναγραφῆναι Κερσοβλέπτην ἐν τοῖς ὑμετέροις συμμάχοις. ...Ἀλεξίμαχος ὁ Πήληξ δίδωσιν ἀναγνῶναι ψήφισμα τοῖς προέδροις, ἐν ᾧ ἐγγράπτο ἀποδοῦναι τοὺς ὄρκους Φιλίππῳ μετὰ τῶν ἄλλων συμμάχων τὸν ἦκοντα παρὰ Κερσοβλέπτου.

Σπανιώτερα χρησιμοποιοῦνται καὶ τὰ ρήματα ὀρκόω, -ῶ,¹³ βλ. Ξεν. Ἑλλ. 6, 5.3: οἱ δ' Ἀθηναῖοι καὶ οἱ ἄλλοι ψηφισάμενοι, ὡσπερ βασιλεὺς ἔγραψεν, αὐτονόμους εἶναι ὁμοίως καὶ μικρὰς καὶ μεγάλας πόλεις, ἐξέπεμψαν τοὺς ὀρκωτάς, καὶ ἐκέλευσαν τὰ μέγιστα τέλη ἐν ἐκάστη πόλει ὀρκῶσαι· καὶ ἐξορκόω -ῶ,¹⁴ βλ. IG II² 104.3-5: Λευκαδίων οἶδε ὦ|<ω>ρκωσαν· Ἰσόδημος, Ὀλυμπιάδας· 116.20-26 (βλ. τὸ κείμενο ἄνωτ. στήν σελ. 104)· βλ. ἐπίσης Δημ. *περὶ τῆς παραπρ.* 151: ἥ γὰρ παρόντων καὶ κατὰ τὸ ψήφισμ' αὐτὸν ἐξορκωσάντων, ἃ μὲν εἰλήφει τῆς πόλεως, ἀποδώσειν, τῶν δὲ λοιπῶν ἀφέξεσθαι...

Ἀπὸ τὰ σωζόμενα κείμενα προκύπτει ὅτι στὶς συνθήκες τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. χρησιμοποιοῦνται ἀποκλειστικῶς τὰ ρήματα, ὀρκόω, -ῶ καὶ ἐξορκόω -ῶ.¹⁵ βλ. λ.χ. τὸ ψήφισμα περὶ τῶν ὄρκων Ἀθηναίων καὶ Χαλκιδῶν IG I³ 40.16-19: *ἱορκῶσαι* δὲ πρεσβεία|[ν] ἐλθῶσαν ἐχ Χαλκίδος μετὰ τῶν *ἱορκοτῶν* Ἀθηναῖος καὶ ἀπογράφαι τὸς ὁμόσαντας· 36-39: *ἱορκῶσαι* δὲ πρεσβεῖαν Ἀθηναῖον ἐλθῶσαν ἐς Χαλκίδα μετὰ τῶν *ἱορκοτῶν* τῶν ἐν Χαλκίδι καὶ ἀπογράφαι τὸς ὁμόσαντας Χαλκιδέων. 45-47: *ἱοίτινες* δὲ ἐξορκόσοσι ἀφικόμενοι ἐς Χαλκίδα, ἐλέσθαι τὸν δῆμον πέντε ἀνδρῶν αὐτίκα μάλα· Στὸ σωζόμενο τμήμα τῆς συνθήκης¹⁶ IG I³ 39 ἐμφανίζεται τὸ ἀπλό ρήμα (3-5): ὀρκῶσα[ι] δ[ὲ] πρεσβεῖαν ἐλθῶσαν ἐκ(ξ)- -| -]α μετὰ τῶν ὀρκωτῶν Ἀθηναῖος καὶ ἀπογράφαι] τὸς ὁμόσαντας.

Στὸν Θουκυδίδη τὸ ρήμα ὀρκόω, -ῶ ἐμφανίζεται μὲ τὴν σημασία τοῦ *κάμνω* ἢ *ὑποχρεῶνω* *τινὰ νὰ ὀρκισθῆ*, ἀλλὰ τὰ χωρία,¹⁷ στὰ ὁποῖα μαρτυρεῖται, ἀφοροῦν σὲ ἐσωτερικὰ πράγματα· στὶς ἔνορκες δεσμεύσεις πολιτικῆς μερίδος μᾶς πόλεως περὶ συμφιλίωσης μὲ τὴν ἀντίπαλό της (4, 74.2): οἱ δὲ ἄλλοι (sc. Μεγαρήσ) κοινολογησάμενοι τοῖς τῶν φευγόντων φίλοις κατάγουσι τοὺς ἐκ Πηγῶν, ὀρκῶσαντες πίστεσι μεγάλας μηδὲν μνησικακήσειν, βουλευσείν δὲ τῇ πόλει τὰ ἄριστα· καὶ στὶς δεσμεύσεις μέρους τοῦ στρατεύματος νὰ ἐγκαταστήσῃ τὴν δημοκρατία, νὰ τὴν στηρίξῃ καὶ νὰ ὁμονόησῃ πρὸς τοὺς ἀντιπάλους (8, 75.2): μετὰ δὲ τοῦτο λαμπρῶς ἤδη ἐς δημοκρατίαν βουλόμενοι μεταστῆσαι τὰ ἐν τῇ Σάμῳ ὅ τε Θρασύβουλος ὁ τοῦ Λύκου καὶ Θράσυλος... ὤρκωσαν πάντας τοὺς στρατιώτας τοὺς μεγίστους ὄρκους, καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐκ τῆς ὀλιγαρχίας μάλιστα, ἥ μὴν δημοκρατήσεσθαι τε καὶ ὁμονοήσειν...

13. Βλ. καὶ Λυσ. *ὑπὲρ Πολυστρ.* (20) 26: ἀφικόμενου γὰρ ἐκεῖσε Συρακοσίου ὄρκιον ἔχοντος καὶ ἐτοίμου ὄντος ὀρκοῦν καὶ προσιόντος πρὸς ἕνα ἕκαστον τῶν ἐκεῖ ὄντων, ἀντεῖπον εὐθὺς αὐτῶ.

14. Τὸ σύνθετο ἐξορκόω, -ῶ χρησιμοποιεῖται σὲ δημοτικά, ἀλλὰ καὶ φρασεολογικὰ ψήφισματα, μὲ τὴν ἴδια σημασία *ὀρκίζω κάποιον*, βλ. IG II² 1174.15, 1183.19 καὶ 21· 1237.35· 1243.10· ἐπίσης σὲ ἰδιωτικὰ συμφωνητικά, βλ. Δημ. *κατὰ Μειδίον* (21) 65, *κατὰ Στεφάνου* 1 (45) 58, *κατὰ Καλλίππου* (52) 28, *κατὰ Κόνωνος* (54) 26, *κατὰ Νεαίρας* (59) 73, 78, 79. Ἰσαίου *κατὰ Δικαιογένους* (5) 33.

15. Βλ. ἐπίσης IG I³ 21.69, 79.29.

16. Ἡ συνθήκη ἀποδίδεται στοὺς Ἑρετριεῖς· σὲ ὑπὸ δημοσίευσιν ἄρθρο ὑποστηρίζω ὅτι ἡ γνώμη αὕτη δὲν εὐσταθεῖ.

17. Καὶ γὰρ τὰ δύο χωρία βλ. καὶ P.J. Rhodes, *Oaths in Political Life Horkos*, στὸν τόμο *The Oath in Greek Society*, A.H. Sommerstein – J. Fletcher (ἐπιμ.), Exeter 2007, 11-25, εἰδ. 20 καὶ 14 ἀντιστοιχῶς.

Γιὰ ἐσωτερικὰ πράγματα χρησιμοποιεῖται καὶ στὰ ἐξῆς χωρία τοῦ Ἀριστοφάνους, *Θεσμ.* 275-276: Μέμνησο τοίνυν ταῦθ', ὅτι ἢ φρήν ὤμοσεν, | ἢ γλῶττα δ' οὐκ ὀμώμοκ', οὐδ' ὤρκωσ' ἐγώ. *Λυσ.* 187: τίν' ὄρκον ὀρκώσεις ποθ' ἡμᾶς;

Τὸ σύνθετο ἐξορκώω, -ῶ ἀπαντὰ στὸν Θουκυδίδη μόνον στὸ χωρίο 5, 47.9 καὶ χρησιμοποιεῖται γιὰ τὸ ἔργο τῶν ὀρκωτῶν: ὀμνύντων δὲ Ἀθήνησι μὲν ἢ βουλή καὶ αἱ ἔνδημοι ἀρχαί, ἐξορκούντων δὲ οἱ πρυτάνεις· ἐν Ἄργει δὲ ἢ βουλή καὶ οἱ ὀγδοήκοντα καὶ οἱ ἀρτῦναι, ἐξορκούντων δὲ οἱ ὀγδοήκοντα, κλπ.: πρβλ. τὰ ἤδη παρατεθέντα χωρία ἀπὸ τὸ ψηφίσμα περὶ ὄρκων τῶν Ἀθηναίων καὶ Χαλκιδέων, *IG I³* 40.